

Cigány szavakból keletkezett személynevek

A közölt neveket a Kunszentmártonban 1719 óta vezetett anyakönyvekből, tanácsjegyzőkönyvekből válogattam, de a gyűjtött anyagot összehasonlítottam néhány nagyobb területi összeírás neveivel (pl. *Conscriptio Cingarorum* 1788–9. Szolnok megyei Állami Levéltár: Jászkun Kerület iratai. D. Capsa XII. Fasc. 4. No. 12). A cigány szóalakot és jelentését VEKERDI JÓZSEF: A magyarországi cigány nyelvjárások szótára alapján adtam meg (Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar. Pécs, 1983).

A török kiűzése utáni évtizedekben az Alföld városaiban és falvaiban az első újratelepülőkkel együtt jelentek meg a magyar cigányoknak, romungróknak nevezett emberek, akik a magyarokkal együtt, "in serie domorum" laktak, és "Pro Ratione temporis ruralem laborem, musicam et fabrile opificium egercendo" éltek. Névhasználatuk alig különbözik a magyarokétól: családnevük mintegy 25%-a apanév (de az alapul szolgáló névanyag más, mint a magyaroké: *Boldizsár, Boldi, Bódi; Dániel, Dani, Dányi, Dina; Demeter, Deme; Farkas; Károly; Márkus, Markó, Mukó, Mákos; Zsigmond, Zsigó, Zsiga* stb.), 20%-a népnév (*Cigány* – a XIX. századra kihalt –, *Horváth* és *Rác* – a leggyakoribb –, *Kozák, Magyar, Németh, Oláh, Tóth, Török*), körülbelül azonos arányban (16–18%) található tulajdonságot (*Babos, Balogh, Csollák 'kancsal, félkezü, féllábú', Fehér, Fekete* stb.; *Kuka, Málé* stb.) és foglalkozást (főként *Kolompár* és *Lakatos*) jelölő nevek.

A letelepedett romungrók mellett mindig voltak állandó lakhellyel nem rendelkező, jórészt oláh cigányok, akiket az előljáróság az összeírások idejére kiűzött a településekről (Kunszentmárton Tanácsjegyzőkönyvei 1777), adataik egy részét azonban anyakönyvezték; sok szórványadat keletkezett, amelyek gyakran a cigányok nem hivatalos névhasználatáról tanúskodnak. Még 1760 körül is található ilyen bejegyzések: Eltemettem "*Czigány Pancsa* fiat", "Vagi valachici zingari filiolem", meghalt "cantor czigányának Leanyakaja", "egyptiacus Seniculus *Makos*", "Zing. orphana *Kocza*".

A mintegy százötven cigányokat jelölő névnek körülbelül a 10%-áról tehető fel, hogy cigány alapszóból keletkezett, az etimologizálásakor azonban főként három nehézséggel kell megküzdenünk: 1. A magyar és a cigány nyelv azonos alakú szavairól el kell döntenünk, hogy melyik nyelvből származnak (a *Kóro* név a cigány *kőro* 'vak' vagy a magyar 'elszáradt növény szára' jelentésű szóból ered-e?). 2. Nem ment-e az eredeti cigány név analógiás vagy népetimológias változáson keresztül? (A *Peko* cigány 'sült' szóból *Pék*, a *Nano* – *Nana* cigány 'nagybácsi' jelentésű szóból *Nánai* lett.) 3. A hivatalos név mellett szinte minden cigánynak van külön cigány neve. "... úgy vélik, a polgári név nem sok jót jelent. ... A cigány névvel könnyebb élni; ez a családhoz köt, a törzs meleg biztonságába burkol" (ANDRÉ BARTHELEMY, *Cigányország útjain*. Abaliget, 1992. 15). A kétféle név váltakozva került az anyakönyvekbe, s a névviselő azonosítása, a két név összetartozásának megállapítása csaknem lehetetlen.

A *Lala* családnevet 1732–1800 között csak cigányok viselték. Először magam is a *Lajos* keresztnév becéző alakjára gondoltam (vö. HAJDÚ MIHÁLY, *Magyar*

becézőnevek [1770–1970]. Bp., 1974. 169, 175). A *Lajos* keresztnévet Kunszentmártonban azonban 1800 előtt senki sem kapta, másrészt pedig a *Lalá-*@nak nincs alakváltozata, noha a keresztnevékből alakult családnevek bőséges alakváltozatokat mutatnak (lásd fentebb). Az 1788-as "*Lala Ferenc alias Balog*" bizonyítja, hogy a két név azonos személyt jelölt. A magyar *balog* mn. ugyan főként 'balkezes'-t jelent (ÚMTsz.), de van 'hibás' jelentése is (SZT.). A magyar *balognak* megfelelhet tehát a romungró *laloro* 'néma' jelentésű szó, amelyből a *Lala* keletkezhetett. A *Balogh* 1800 után kiszorította a *Lalát*. Cigány jövevényszavaink esetében gyakori a szóvég lekopása (a cigány *bibastalo*-ból magyar *bibas*), a cigány szóvégi *-o*-ból pedig lehet *-a* (cigány *suno*-ból magyar *szunya*).

A *Bali, Balyi, Bajó; Bari; Káli, Kalo, Kala* nevek magyarázata megalapozott, nem is vitatható (HAJDÚ, i. m. 63, 72, 73 stb.; KÁLMÁN BÉLA, A nevek világa. Bp., 1969. 57, 70, 81). Cigányok neve esetében azonban a *Bali, Balyi, Bajó* nevek alapjaként a cigány *balí, baji* 'koca' adható meg, mert a *Koca* kedvelt ragadványnevek; a *Bari* ugyanezért a *bari* 'kisbárány'-ból származhat, esetleg a cigány *baro, bāri* 'nagy' szóból. A *Káli, Kala* (ebből *Kállai*), *Kalo* cigánynevek a cigány *kālo* 'fekete' szóból származnak. Másutt gyakori még a *Loló* a cigány *lolo* 'vörös, barna' szóból és a *Párnó* a cigány *pāno* 'fehér' melléknévből.

Több híres *Suki* családnevű primást ismerünk. Kunszentmártonban 1757-ben jászladányi, 1806-ban és 1830-ban túrkevei származású cigányok kötöttek ilyen néven házasságot, a névalakok: *Suké, Suche, Sökké, Suki, Sükei*. A szóvégi *-e, -é, -i* ingadozása is arra utal, hogy nem *-i* képzős helynévről van szó, de *Suk* helynevet nem is találtam (A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára 1913; HAJDÚ MIHÁLY, Az 1873. évi helységnévtár névvégmutató szótára. MND. 81 [1989]). A név alapját ezért a cigány *šuko, šūko* 'száraz, sovány' jelentésű melléknévben látom, amelynek nőnemű alakja *šuki*, többes száma pedig *šuke*. A *Száraz* és *Vékony* 1761-től cigányok nevéként is előfordul Kunszentmártonban. (Megjegyzem, hogy a zeneszerző *Lavotta János* neve a cigány *lavuta* 'hegedű' szóból ered, és a legendás *Cinka Panna* családnevet is a cigány *cino, cigno, tikno* 'kicsi' szóból származtatom.)

A *Karvas* családnév Kunszentmártonban 1771–1803 között fordult elő, pl. olyan redemptus feleségeként, aki többször volt cigányok keresztanyja. A nevet etimologizálva összetett magyar szóra gondolhatnánk, de az oláh cigányban van *karvači*, amely 'kukoricá'-t jelent, s Kunszentmártonban cigányokat neveztek éppen ebben az időben (1774–1815) *Kukoriczá*-nak.

Népetimológiai példa, hogy a jász-kunsági összeírásban 1778-ban *Peko* Miklós szerepel, az anyakönyvekben 1779-ben kétszer is *Pék* Miklós. A cigány alapszó: *pēko, pekno* 'sült, érett' lehet, mert később *Nédó* Rozália cigányt *Süt-hus* Rozália néven jegyezték be, 1731-ben pedig *Sütt* Erzsébetnek született gyermeke. *Pék* Miklós leszármazottai között gyakori a *Sütd*.

A *pulya* szavunkat a TESz. talán szláv közvetítéssel a magyarba került román jövevényszónak véli. BAKOS FERENC még a szó *-a* végződését is megmagyarázza (A magyar szókészlet román elemeinek története. 1982. 70), pedig KNEZSA a román származtatást mind jelentéstani, mind hangtani, mind pedig szóföldrajzi szempontból vitathatónak érzi (SzlávJöv. 2: 724–5). VEKERDI JÓZSEF a magyar *pulyá*-t az oláh cigány

pujo 'fióka, csibe' szóból származtatja, amely a cigányban román jövevényszó (i. m. 137). Ez mindhárom ellenvetést áthidalja, és a cigány közvetítést igazolja a névtan is. *Kollár* Györgynek első felesége *Czikány* Erzsébet volt, 1764-ben *Csirke* Katalintól született gyermeke. *Pulya* családnévű cigányok Kunszentmártonba Szentesről kerültek 1817-től. A névalakok később inkább *Polya*, *Pólya* lettek, a házassági kapcsolatok pedig *Gyoma*, *Endrőd*, *Orosháza*, *Arad* megye.

Részben névtani okok – a cigány nevek kevésbé szilárdak –, részben a cigányok házasodási szokásai miatt – rendszerint egy kumpániából házasodnak – gyakori, hogy a férjnek és a feleségnek azonos a családneve. Ennek egyik érdekes változata *Piros* – *Pirók* Zsófia, akinek férje 1761-ben *Rumi* Mátyás, 1757-ben *Juhász* [!] Mátyás. Az oláh cigányban a *rumeno* 'pirosposztag' -t jelent. (Felteszem, hogy a később előforduló *Piroska* cigány családnév kicsinyítő képzős melléknévi s nem keresztnévi eredetű, mert a *Piroska* keresztnévet nem használták.)

A *Rabi* családnév Kunszentmártonban 1831-ben fordult elő először. Cigányok esetében az alapszó az oláh cigány *rābica* 'fecske'; cigányok között a *Fecske* név is gyakori.

Rupa János peregr. aegypticusnak 1770-ben halt meg gyermeke. A név alapja az a cigány *rup* (többes száma: *rupa*) 'ezüst, forint' jelentésű szó, amelyből a magyar argó *rupó*, *ruppó* 'pénz' is származik. A *Krajtzár*, *Krajczár* családnév 1783-tól fordul elő.

1806-ban *Bula* György endrődi lakost temették. Nevének alapja a cigány *bul* 'fenék, far'-ból a magyar *bula* 'női szeméremtest'. 1940 körül mi is elneveztük egyik fiú osztálytársunkat *Bulá*-nak; a szó jelentését tudtuk, a névadás okát nem.

Befejezésként még egy idézet ANDRÉ BARTHELEMYTŐL, aki századunk ötvenes éveiben Franciaországban a cigányoktól azért kapta a *Yoska* "cigánynevet", mert az számukra szép, *hireső* név volt: "...egy iskolázott, művelt világ, mint amilyen a gádzsóké, nehezen érti meg a cigányok világát" (i. m. 58). A további vizsgálatokkal még közelebb kerülhetünk megértésükhöz.

KAKUK MÁTYÁS

Az ügyintézés nyelve Székesfehérvár szabad királyi városban (1688–1848)

A közigazgatás nyelve a török alól 1688-ban felszabadult Fehérvárott a német, majd a 18. század elején a német és magyar. A jegyző (syndicus) alkalmazásánál követelmény volt a magyar, német és latin nyelvtudás. Az 1691-ben megválasztott Ajtay Sámuel jegyző kötelessége volt kiadványok készítése magyaroknak, németeknek és a városnak. 1726-ban Friebeisz Ádámot gróf Zichy Ádám azzal ajánlotta városi jegyzőnek, hogy magyarul és németül egyformán jól tud. Ez volt a